

GIEH

Giehttogiella

TTOG

Juoigos- ja giehttombagádus

IELLA

TJÁLLEGOAHTÉ
FÖRFATTARCENTRUM SÄPMI

MED
STÖD
FRÅN

ALLMÄNNA
ARVSFONDEN

Mánnán la álkke giehttot ja juojggat, valla jagij nalluj álu hiejttep. Dát la bagádus manna l ulmme sajev ássat sáme giehtojda ja juojggusijda mánájda. Mij lip válljim muhtem dábalasj sáme giehtojt. Giehto gávnnuji giehttogirjen mij dási gullu, valla aj Tjállegoaden digitálalattjat. Dán bagádusán oajvvadip barggovuogijt giehtoj hárráj. Hárjjidusá hiehpi ienemus giehtojda majt ij dárbaaha dahkat dan gárggán gáktu tjuodtju. Mujte vaj dá giehto li giehtodum moatteláhkáj. Oattjo ietjat láhkáj dajt hábbmit ja tjabu ietjat giehtojt dahkat! Jali gáktu Ása Simma javllá.

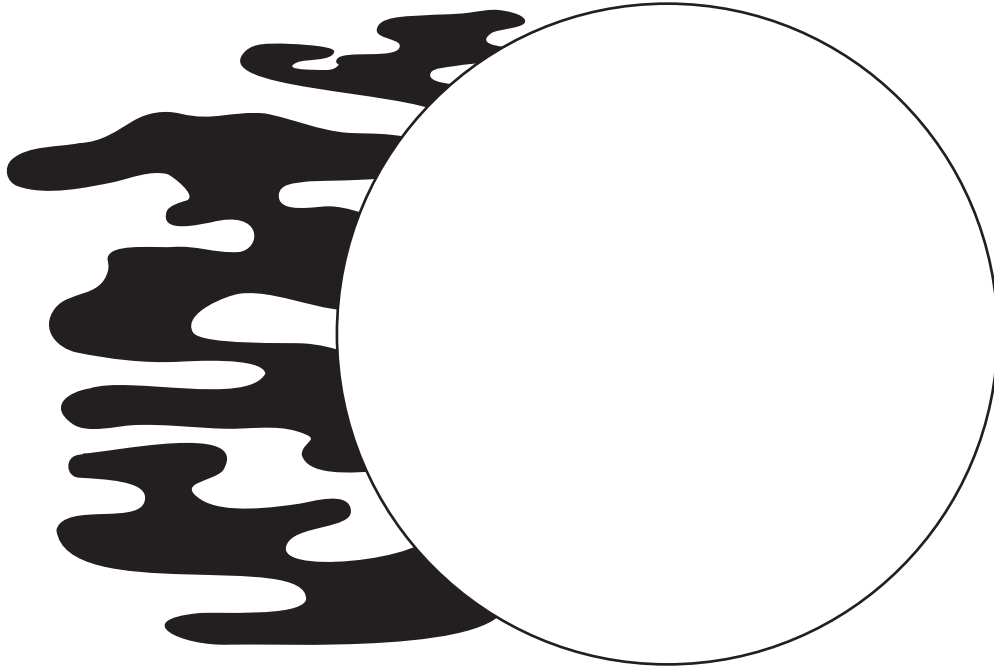
*Mujna l riektá biedjat ietjam ruttav giehttuj. Áddnám vájbi jágáv áj-
nnasabmusin adná avtan giehton, valla munji l giergge ájnnasabbo.
Árbbedábálasj giehttomvuoge milta oattjov iesj bájnnit.*

Giehttom ij dássju giellaáhpadásán hieba ja ep dássju juojga musijkkaáhpadásán skávlán. Mij doajvvop dij oadtjobihtit mielav juojggat ja giehttot juohkkalágásj áhpadásán ja aj árggan. Da li ham oase álles viessomis. Juohkka giehttuj gulluji hárjjidusá degu dal juojggusa ja giehto, valla aj duoje ja sárggoma. Sávadahtte dát bagádus doajmmá moattelágásj áhpadásán ja aj hejman vegaj lunna gudi sihti ienebuv juojggat ja giehttot. Goavkkidum ukxa ietjada átsádimijda.

10 oajvvadusá giehttárij

1. Giehto majt juo dábdá. Giehto masi lijkku ja oahppam la, juo l dähppum. Ja jus i mujte gájkka? Huomáha iesj.
2. Máhtá diededit gásstá giehto boahtá, jus diedá. Jali subtsasta gánná dav vuostasj bále gulli. Valla gá dav la dahkam de giehto ietjat láhkáj. Duoddista ja tjalmostahte masi dán lijkku. Dagá ietjat giehtton. Juohkka bále gá giehto de bájná dan bieje ja gulldaliddjij miela milta.
3. Usjudalá man birra la giehtutjit. Ij la ájnas álgolt gájkka máhttet, valla buorre l diehtet ietjat ájggomusáv giehtujn. Ájnnasamos la álgov ja gietjev máhttet.
4. Ávkki lanjáv. Jus li ienep ulmutja giehton, gánná sij tjuodtju dan lanján gánná lihpit? Gánná l várre? Jus la mierredam akta ulmusj juonná tjuodtju, de suv vuossti járgesta gá sujna ságasta. Jus la mierredam gánná várre l, de vuoseda dav gá dan birra ságasta. Dán ása lanjáv gulldaliddjáj.
5. Ávkki ietjat rubmahav. Muhttijn la nuoges nivkodit jali hárdov njuolggit. Stuur senajn viertti ienebut labudit, valla unna juohkusin i dárba.

6. Ávkki ietjat jienav. Smávva ärádušá jienan bájnne ednagit. Tsamádibme. Jienav aledit ja vuoleđit. Tempov. Muhtem giehto hieppi dramáhtalattjat giehttot, ja iehtjáda ber navtik.
7. Gehtja gulldaliddjijda muhttijn vaj ienebut oassálassti.
8. Ale vajálduhte báttátjijt. Ale balá jus sjávvun. Gulldaliddjijda la vuogas oanegav vuoŋnastit. Jus ilá duoŋkkuha de dagá juoŋddá, avev luovvi. Nuola gábmagijt, jugá tjátjev. Dan láhkáj áni báttátjav allasit ása.
9. Nuoges la jienajn ja rubmahijn, i dárbaŋa avtak gávnev. Valla gávnne máhttá aj giehttomav nanostit. Máná dasi liŋkkuji. Vuossa man sinna l juoga jali dássju gahper mav tsieggi.
10. Ávkki ietjat gielajt. Sámašta, ja jus i álov máhte de ane dajt bágojt majt sjehtada. Duoddista juoŋgusij, lávllagij! Náv mij álu lip dahkam.

Sjivnnjedimgiehtto

Sjivnnjedimgiehtto gávnnuži vārāldav birra. Da subtsasti gāktu ulmutja viessogāhtin ednamin ja gāktu ednam sjivnnjeduváj. Da álu vuosedi ulmutjij árvvovuojnov ja filosofidjav. Sáme sjivnnjedimgiehtto sisadná gāktu ednam, juhtusa ja ulmutja aktan gulluji.

»Iemeálmugij siegen la dábálasj sjivnnjedimgiehtto subtsasti gāktu lip berraha biejevijn, mánujn ja nástij. Vájku l málggat vārālda iemeálmugij gaskan de dá giehtto álu muodugahtti nubbe nuppev, ja biejevve l álu guovdátjin«, Ása Simma javllá.

Állo sáme giehtto tjalmostahtti biejevve ja da gávnnuži ienemus sáme giehttogirrijn. Gávnnuži giehtto biejevbeárnij ja bieveniejdaj birra. Gå dájht giehttojt mánájda subtsastip, de dádjadi man ájnas biejevve l sáme kultuvran ja manen sáme ietjasa gāhttju biejevve mánnán.

EDNAM

Dagá ednamav mánáj siegen. Álge giehttot gáktu ednam boahttsus sjivnnjeduváj ja ávkki boahttsu guolgajt, tjárvijt, sasnev ja dávtijt. Ja jus li máná gudi älla nav boahttsuj tjanádum de máhttebihtit usjudallat gáktu ednam luluj vuojnnot jus luluj dagádum ietjá árktalasj juhtusis mij sidjij la ájnas.

DÁLVVEBIEJVVE

Biedjit tjátjev lájbbomlihtijda majn li rájgge guovddelin ja dibddit jiegnan galm-met. Tjadnit rájggáj bárggedum báttev jali dábálasj snuoriv ja de gatsostihtit iet-jada uvsajda. Dát la dálásj dáhpe buorástahtátjit biejev ja duosstot suv vuostasj tjavggis lábtjijt.

JUOJGOS

NINA NORDVALL VAHLBERGA HÁRJJIDUS JUOJGGAGOADÁTJIT

- Tjuottjada juolgij särrot. Jus lihpit moattes de máhttebihtit gieullen tjuottjudit.
- Vuojnada álgij ja tjávjijn ja tjiegnalit sjuohkeda akti. Gáhtjo mánájt háddidit.
- Sájáda juolgijt ja jiednada aaaa. Májno ja duodasta sijáv. Máhtti sjkutjerdit gå hähkkat jiednadi, valla dibde náv árrot ja joarke desik gájka jiednadi.
- Joarke jiednadit ja de álge giedaj sjahtjat ja buolvaj suvdostit degu tjuojgga-min la, ja dibde jienav boahdet. De dal gullu a-a-a, gå jiedna boahdá sivatjádijn.
- Joarke jiednadit, tjuottjo sjávot ja vuoseda giedajn gå jiedna vuolus ja bajás manná. Gå tjuovggadap jienajn lávlo de bieja giedav bajás ja de gis vuolus gå vuolep jienajn lávlo. Bájnne ilmev giedajn ja tjuovo dav labudimev jienajn. Degu jiedna miedoj-vuosstujn vuolggá.
- Joarkkit jiednadit ja hárrjidihtit dynamijkav, (allagit ja vuollegit) gå giedajt aleda de sidá mánájt jieddnát lávllot ja de vuolea giedajt guolbe vuosstij gå galggi vuollegit jiednadit. Májno!

Dát hárrjidus la hárrjidittjat jiednadit ja dibddet jienav njálmes boahdet váni rubmahav jali tjiebedav gielldemis. Ja buorren la duostatjit iehtjádij siegen jiednadit.

JUOJGGAMGIEHTA

Krister Stoor tjelggi:

*Juojgos ij la vuostatjin senajda dagádum, ienni árrangáttén tjáhku-
daláddijn. I dárbaħa jieddnát juojggat gullutjit. Loajtós rumáj la agev
buorre gá musijkav ávddånbuktá. Luojte giedajt ja dánsa giedajn. Dån
la vissásit vuojnnám gá juojgge giedav sivatjåt, degu allasis dirigånn-
tan la. Gå dibdá giedajt nåvtik de gieħpebut vuojħa. Jus giedajt ruohko
hárddo duohkáj i besa ietjat jienav oallelåhkáj ávkkít.*

Máddo

Sáme árbbedáben la gájkajn viessogijn máddo. Báhko máddo l aj beraj jali merkaj gásstá juoga boahtá. Álles Sámen gávnnu.

Giehto mátto birra áhpadi mijáv árjjogisá juhtusij vuosstij árrot ja dajt huksat berustahtek jus li unna jali stuorra jali urudisá. Dálusj sáme giehtojn la tjabu ruovddegåmbån máddo, máttaráhkko. Manen galggá daj birra giehttot? Danen gå giehto áhpadi mánájt luondov oalle láhkáj huksat ja berustit. Dálusj giehto li goappátjagá oahppama ja suohtasa diehti. Áhpadi mánájt luondov ja juhtusijt roaddat. Dálusj giehtojn máddo gáhttsá jus ilá ålov guolli. De guole stuorra máddo vadnasa vuollet ihtá. Máddogiehto áhpadi gåktu nannusit viessu. Juohkka máddo l juhtusa lahka tjanádum. Ja dá giehto li ålu åvvå garrasa. Sijnjierá máddo máhttá juolggesuonav gåssket jus moarát. Ja jus tsuobbu máttov hárd dá, de máhttá vargga jámas skihppát, jus ij hiejte.

IETJAS MÁDDO

Viehkeda mánájt juhtusij birra ájadallat. Guoradallit moattelágásj juhtusijt ja ájadallit daj máhttudagájt. Luomegin la basstelis báne, dat la moarrá ja buossje. Gáktu val luomega máddo luluj máhttet vuojnnut? Ja tjiruk mij la nâv háhppet ja jieddná. Gáktu val tjiruga máddo vuojnnu? Dibde mánájt ietjasa juhtusijt válljit ja sárggot.

JUOJGOS

SARA-HELÉNA ÁLGGOVIEHKKE

1. Álggit álkkep juojggusij. Judosjuojggusa li buore gá danna l rytma mij juhtus-av gávát. Muhttijn juojgos gärdádáduvvá vaj álkke l tjuovvot. De máná máhtti dádjadit gáktu juojgos manná. Rytma máhttä vuosedit duola degu juhtusa labudimev jali jus la unne jali stuorak.
2. Dáhkki juojggusij stáhkát, márjju mánnamstáhkusijt juojggusa ja háddidal-lama baktu. Dan láhkáj mánájt mielastuhttä.
3. Ráddjijihitit! Allit válde ilá moadda avta bále. Válljijihitit temáv, duola degu umasse juhtusa.

JÖRGEN STENBERGA MIESSE

*Juojggit miesev. Máná álkket miesev dábddi. Juojggit binnáv ájgen.
Dibde mánájt usjudallat. Le gus dát miesse? Gullu gus dat návti? Dibde
huomáhit, iiiij, dale návti miesse aj máhttä gullut. Miesse tjuosku,
ilustallá. Guoradallit miese juojggusav ja luojttit luovas.*

JUDOSJUOJGGUSA

Dála li muhtem judosjuojggusa gulldalit:

Davvi Jienat/Northern voices (Spotify)

Mánáid luohkebodu (Youtube)

Vuortjis Jörgen Stenbergajn (Spotify)

Gumpe Inga Juusojn (Spotify)

Vielppis Nuorra juoigitiij (Spotify)

Oajvvadus

BALUDIS GIEHTO

Oahppij mielav gididi gá l suorgganahhte. Sjpävtjtjagiehto agev dâhkki. Oajvvadus la girjje *Soigosiid sáhttu* Mikkel Magnus Utsis (Davvi girji, 2000). Guolmoj la buoremus ájgge subtsastittjat. Mijá guhka dálvve l agev árrum buoremus ájgge giehtojda.

Áhtsisjeddne ja Njávisjeddne

Nissuna Áhtsisjeddne ja Njávisjeddne la dábálasj giehtto mij gávnnu vargga juohkka guovlon. Gávnnu duola degu mánágirjen Gollegoalši, mij la oarjjelsábmáj járggálum Gullie-tjáatsele ja julevsábmáj Gállegoalsse. Dan girjen Njávisjeddne niejdda prinsajn válldu. Girjen Samiska sagor Kirsti Birkelandas (Cappelens förlag, 1986) libá goappásj nissuna manjen gá värált sjiivnnjeduváj. Dat merkaj sáj libá ájnnasa árrum sáme árbbedáben.

Javlli Áhtsisjeddne vuolleväráldis bádi ja buvtij gájkka skihpudagájt dán väráldij. Áhtsisjeddne gávviduvvá bahágin ja suv nammat gá juoga l unugis. Buojkulvissan soahkegierragijn gá oavse li boasstot sjaddam ja vuojnnuji degu unna láttebiesse. Da gáhtjoduvvi nuorttasábmáj »Háhčeseani lávzegihppu«. Stuorra hievnev máhtta aj Áhtsisjeddnen gáhttjot. »Áhtsisjeddne suonajt gässá« javllá gá suodnagäsádagáv oadtju.

Njávisjeddne namma gullu guhka lines njáviida ma sjaddi boahhtsu ja gájtta tjiebedin. Ávdebut biedjin gierkkamij vaj máná njálgugijt ádin. Dat báhko l tjanádum låjesvuohtaj ja linesvuohtaj. Gá gullá bágojt Njávisjeddne ja Áhtsisjeddne de máhtta gávádit ärádušájt sunnu gaskan.

SÁRGGOT

Máná suohttasin adni dájt guokta nissunijt sárggot, dan diehti gá libá nubbe nuppe vuosstebiele. Gáktu máhtta sunnu máhttudagájt gávvit? Njávissjeddne l fávrro ja buorre. Sån biejves boahdá ja náv árvas la ja Áhtsisjeddne dav ávkki. Áhtsisjeddne l hánes ja udnodibme. Sån sihtá ednamav äjggut ja bijnedit juhtusijt.

GÁVÁJ BÅRDDOT

Ása gávájt sajijs ja ulmutjijs. Bieja gálmma máná guhtik juohkusij. Jårggála gávájt. Juohkka mánná galggá välljit avtav gáváv, avtav sajev ja guokta ulmutja. Dibde välldet guhtik gáváv. Gájka gálmma giehttu ietjasa gáváj birra, mij la sajiit, gudi li ulmutja! Gávådallit. De dibde aktij biedjat sijá giehttojt avta giehttuj gánná sadje ja da guokta ulmutja li. Mij sjaddá? Gáktu giehtto álggá ja gáktu häjttá?

BENA

Sámen giehttu gárvidittjat mánájt állessjattukviessomij. Sámegielan älla jur riehta bágo badjánibmáj, valla edna subttasa. Giehto dibddi mánájt vásstádusájt gávnnat.

Náv javllá Harald Gaski, sáme girjálásjuoda professávrá. Giehttot ja juojggat mánájda la aj árrum fuolke ja ristaäggádij ávdásvásstádus. Buojkulvissan tjállá Asta Balto gut la guoradallam sáme badjánimev juhte fuolkke galgaj mánájda áhpádit »jiernev giehtoj baktu.« Benagiehtto l dakkár giehtto mij vuoset gasskavuodav ulmutij ja juhtusij gaskan, ja aj gasskavuodav ednamij. Dat la buorre vuodo gá galggá mánáj ságastit sáme viessomfilosofidja birra. Gállegirje dákkár giehtojda la girje *Girjjo-Gárjjo* Káren Elle Gaupas (Davvi girji, 2001).

JÁHTTO LUONNDUJ

Mij ulmutja lip sábadam juhtusij ja luondujn duov dáv. Guorrasam lip bednagijn agev suv biebbmat. Bargge bena agev biebmov vuostak oadtju. Sämme la luondujn. Soahke vaddá muorajt. Vaddá ábnnasijt duodjáj. Majt lip soahkáj jáhttam? Jávrre guolijt vaddá. Vaddá sajev gánná máhttep vadnasijn labudit avtat sajes nuppe sadjáj. Valla majt lip jávrráj jáhttam?

Ságasta mánáj lihtoj birra valla aj gáktu mij ulmutja lip dájt lihtojt luonnduj ja juhtusijda boarkkim. Huomáhihpit gus majdik?

JUOJGOS

NINA NORDVALL VAHLBERGA HÁDDIDALÁ-BEDNAGAV-HÁRJJIDUS

- Tjuottjo sárrot juolgij, gáhtjo mánájt háddidallat.
- Bieja giedajt sijdojda ja gásá. Guldala gáktu diehko tjoajven ja sijdojn garri. Gatjáda mánájs jus gulli ietjasa diehkojt. Tjielggi dajt diehkojt adná gá juojggá.
- Gatjáda jus soabmásin la bena ja gáktu gullu. Jali giehto ietjat bednaga birra ja háddidalá gáktu dat gullu. Javla vuvv-vuvv-vuvv, jali ájadalá dán tsiela degu mutták stuorra bena. Dibde mánájt duv háddidallat.
- Javla de dal tsiellap degu stuorra bena ja manjela degu unna bena, de gáhttjaladdap moattelágásj jienajt.

*Dán hárrjídusán njálmev bárdo ja jiedna de sjaddá járbbát ja »juojgoslágásj«.
Mánájt vil aj tjajmadahtá.*

UMASSE BEDNAGA

Gáhttjala gullut degu dá bednaga:

RUAGUOTIT (Ubbmamsáme guovlon)

Bena mij halkat, tsiellá ednagav.

SKAJ (Oarjjelsáme guovlon)

Bena mij gullu degu sjkádnejá gá tsiellá.

VIRKO (Nuorttasáme guovlon)

Ávulasj ja arvugis bena.

GOAVNNJIT (Julevsáme guovlon)

Bena mij vuojnnet skámát ja goavnnji.

JIEDNA

Krister Stoor giehttu:

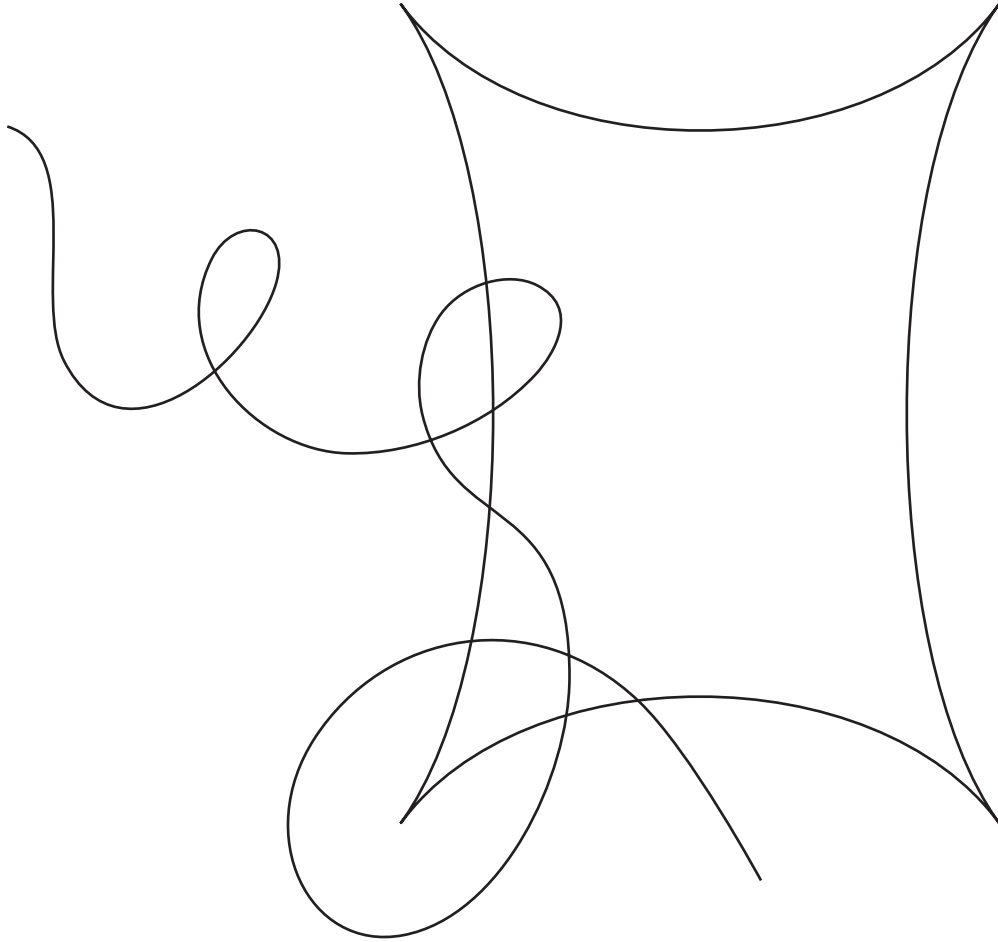
»Lávlo ietjat gielajn gáktu la, ja ij gáktu giella luluj. Gássjelis la jus gähtttjala ij tjuovvot látte tjuodjaskáláv, gássjelabbo gå jáhká. Mij lip oahppam náv rájnnasit lávllot gå máhttelis, i dav galga dahkat. Tjábbe l, valla ij la dat juojggam.

Valla gáktu gávna sisñedis jienav? Vuohke mav mán lav oahppam la giedaj suvdostit, ja avtabále jienav luojttet náv gáktu boahtá. Dagá náv moadda minuvta ja de gulá gák rumáj állán.

Suohtastalá gielajn ja gähtttjalatta gáktu umasse jiena gulluji. Bárdo njálmmerájgev moatteláhkáj, lávlo njunje tjadá, gähtttjala njálm-
mev dahppat, tsakko njálmijn lávlo.

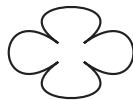
Álu lahkkáj rabádum jali lahkkáj dahpadum njálmijn lávllu. Gähtttjala loajtos njuoktjamav guome vuosstij biedjat ja javla lu, lu, lu. Oanegasj de javla lu, lu, lu, la, ja gulldala mij dáhpáduvvá muodujn, njálmijn. Luondulattjat umasse láhkáj vokálajt njálmen biedjap ma de muodov vájkudi. Njuovtjav luondulattjat vuolus gahtttjá báníj vuosstij gå lávlo la.

Gå javla na, na, na de luondulattjat nasála jienav oattjo, stuor oasse jienas njunje tjadá manná. Njuovtjav aj ietjáláhkáj la njálmen gå javla lu jali la. Gähtttjala gullat ärádušájt gå javla na, na, na, nu, mij sjaddá gå javla nu? Jus manñela gähtttjala gieldes njuoktjamav bajás guome vuosstij biedjat de oattjo motávrrávnadnasa jienav. Gájkajn hárjjidusájn la ájnas tjoajvveduvdajn, ietján jiednasjnjárttjá náhká. Akta vuohke hárjjidalátjit vuoññamvuogev la háhppelit njunje tjadá vuoññat, vaj gulá tjoajvve stuorru. Båso suojmma vargga dahpadum njálmijn, ja oanegasj båsodijn de dibdá jienav aj boahtet.«

Ruovddenjunnje

Gávnnuji moattelágásj gávne ma mijáv suoddjiji. Ruovddenjunnje ja sálbbågiehton geraksliehppá nissunav goaden suoddji. Gåktu så luluj jus luluj sliehpáv vajálduhttet? Mánnávavnajn ja gierkkamijn gahtsahi silbbajårbuga ja vuorrasap máná li álu aj juojddá suodjen guoddám. Silbban la má árvo ja danen máhtta nuoges årrot avtajn bålujn aven jali juojddá vuossa nali goarodum. Máhtta aj viejkkeriggasijt adnet. Moadda árbbedábálasj giehtojn nievret manná jus suojev la hálbbadam, ja gis buoragit jus la mujttám válldet!

DAGÁ SJIELAV

Sjiellan gáhtjoduvvi vattáldagá vuorbe, buorremannama ja suoje diehti. Dahkit ietjada sjielav mav gatsostihpit tjiebeda birra jali ietjá sadjáj. Adnit viejkkeriggasiit, báttev ja ihkap ráhtájt. Máhttebihtit aj sjielav sárggot. Sárggut hervajt, sliehpáv jali iehtjádav mav suodjen adná. Jali duodjuhihtit. Vuollit, biesskedeihtit, dabbmijihit. Máhttebihtit ságastit ja giehttot máná árbbedábálasj biktasij birra.

ÁJÁDUSKÁRTTA

Akta vuohke luovvitjit mánájt ietja barggat li ájáduskárta. Nuorap máná máhtti sárggot ietjasa ájáduskártajt, jali muhtem bágojt tjállet. Sij oadtju ietjasa giehtov huomáhit ja ájáduskártav duodden dahkat. Ájáduskártajn viehkken oadtju njálmálattjat giehttot. Jus sihti joarkket de máhtti giehtov ájáduskárta viehkijn tjállet.

LÅGÅ

Lågå ienep giehtojt gá máná älla silbajt gárvodam álgus manádijn. Buojkulvissan la *Háldi lonuhus* Thomas Marainenis. Dat gávnnu aj tjuodjan Svieriga radion giehttotjoahkken *Noaidegiisá*.

HUOMÁHIHTIT IETJA!

Åsa Simma sjuggelisvuodav hulli:

Árbbedábálasj giehton li oahppoulme. Gå dajt giehto, de mánáj lunna bissu ja sáme filosofiddja viessu. Buojkulvissan stállo. Sábme l unnagasj, valla dábddá miehtsev. Stállo ij majdik miehtses dádjada ja danen máhtta sujna skuldudallat ja suv biehttet. Dat la jus riekta filosofiddja.

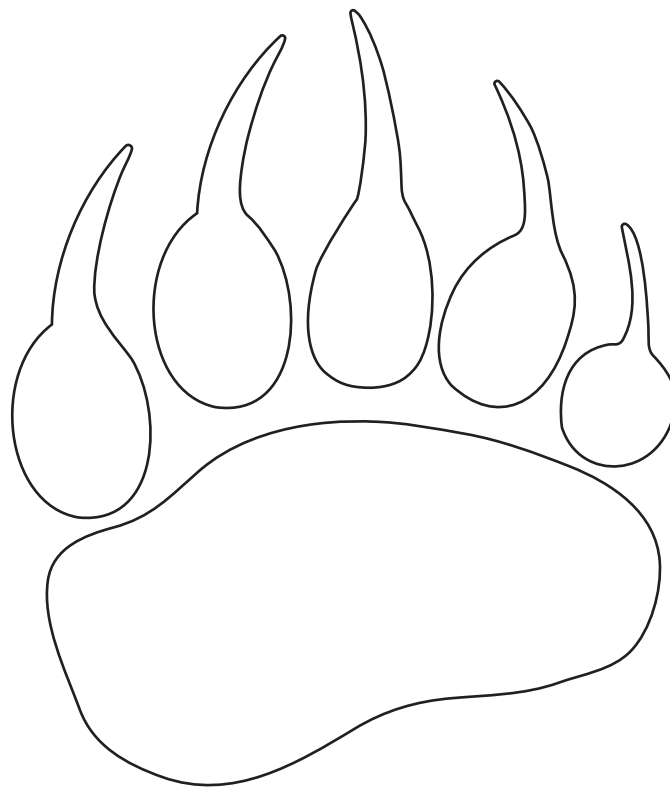
Ja dán oattjo giehtov ieredit! I dárbaha giehttot jur gáktu soames girjen la tjáledum. Lulujma ienebut ietja huomáhit. Dievddet ja duoddit dav majt sihtá. Mij ham dárbahip ádá giehtojt aj – giehttom la histávra tjadá agev ájggeguovddelissan árrum. Jus giehtojt áhpa vaj rubmahij dähppu, de l dunji máhttelis giehtojt ieredit ja hiervvit. Álla dássju oajven, dán guottá dajt.

Oajvvadus

ÅSA SAJEV

Jáhkáv viertti muhtem giehtojt juo oajven adnet ja márjju soames hiebalgis juojggusav duodden. Moaddi gå lidjiv vuodjemín aktan mánáj de lij radio dahppot. De lij giehttom báddá bijlan. Buorre l dakkár báttátjijt ássat, vaddet sajev dajda, goappátjagá dal áhpadiddjen jali äjgádin.

– MIKAEL PIRAK

Biernna

Biernna l moadda giehtojt jagij tjadá oadtjum, ja ájgij milta li ulmutja giehttum ietjasa birra juhtusij baktu. Giehto juhtusij birra máhtti aj jasskavuohtan sidjij gejn sámejiella ij la nâv nanos. Vuostasj bágojt máná oahppi li judosnamá. Danen máhtti álkkes judosgiehto buore sámejielav nannitjit. Juhtusa aj gulluvasjvuodav nanni. Moaddása li tjadnasam boahhtsuj, iehtjáda li lagábuov állu ietjá juhtusij. Giehtoj baktu máhttá tjanástagáv nannit moatte lágásj juhtusijda, aj dajda ma álla lahkusin.

BIERNA NAMÁ

Biernna l myhtalasj judos Sámen máttijn namájn. Muhtem namá li dajnas gá almma namma ij agev galga javladuvvat. Nuorttasámeigiellaj dajt gáhttju »garvin-namat«. Akta dakkár la Muoddááddjá. Stálpev li gáhttjum degu dal rávugin rávvis náhke diehti. Máhttebihtit gus namájt biernnaj gávnadit, vaj dádjat la biernna? Allit biernnabágov ane.

SÁGASTA FÁRRULATTJA BIRRA

Fárrulasj máhtta juhtusa jali ulmutja hámen ja juohkka ulmutjin la fárrulasj vájku ij diede. Ságasta mánáj juhtusij birra majt álu iejvviji jali majda sierralágásj gas-skavuodav adni. Máhtta stuorra judos, laddde jali guolle ja loahpe l usjudallat mij la. Máhtta moadda jage gállát ávdđál gá huomáj, jus ávvánis huomáj... Ságastallit juhtusij birra ja gáhtjo mánájt subtsastit gá li juhtusijt iejvvim. Le gus soames judos majna lulun sihtat tjuovvot? Judos mij la ienep sierralágásj, valla ij agev maná tjielggit manen? Tjállit giehtojt äjvvalimijs. Nuoramusáida hiehpi nágin gárgadisá, duodje jali sárggom.

JUOJGOS

NINA VAHLBERGA JUHTUSIJT-HÁDDIDALLAT-HÁRJJIDUS

- Mielastuhte mánájt duov dáv juhtusav háddidallat. Avtav ájgen. Dån vuoseda ja de máná tjuovvu.
- Gatjáda jus siján li oajvvadusá ja háddidalá dajt aj. Mánnájuohkusin máhtá gatjádít gånna li juhtusa hejman, jali makkár juhtusijda buoremusát lijkkuji ja de dajt háddidalá.
- Gájka máhtti avtav juhtusav háddidallat. Marjnela válljiji sijá buoremusáv ja de avtabále jiednadi vaj judoskávrrån sjaddá. Dat gullu ajbigissan ja suohttasin. Vuoseda giedaj tjielggasit goassa álgebihtit ja goassa hiejttebihtit.

Dájna hárrjidusájn málssoj tjalmostimev lávllomis juojggusij. Gávnnuji moadda juojggusa ma gávådi juhtusij labudimijt, jienajt jali gasskavuodav ulmutjjida.

ÁJNAS JUHTUSA

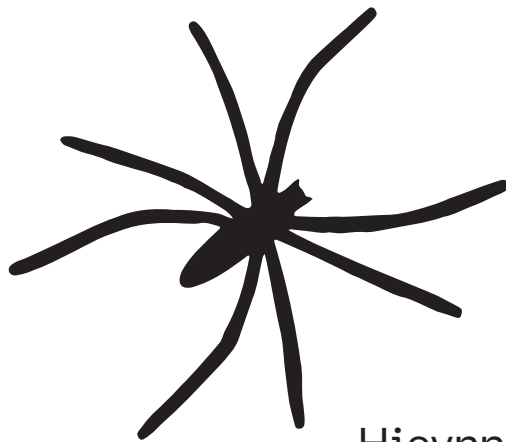
Miján li suodjejuhtusa. Judos, ládde, guolle. Muv áhtje suodjejuhtusa lijga boatsoj ja rievsak ja ietjam juhtusa libá biernna ja davek. Álu li juhtusa majt aktelasj iejvvi ja ma li ájnasa dunji. Máná lijkkuji dán birra sáhkadit. Ja usjudalá ma li dal muv suodjejuhtusa? Akta mánná javlaj sijnjierá l muv suodjejudos. Mån ham ähtsáv sijnjierájt. Vaj náv, lisj de návti, vásstediv.

– MIKAEL PIRAK

NASÁLA URUDISÁ

Johan Turi tjállá gá urudisájt juojggá de galggá nasála láhkáj juojgat, njunje tjadá, bágoj na, na, na ja ij lu, lu, lu. Mån gatjádiv lávllompedagávngås dan birra ja sån javlaj gá dajna vuogijn stálpev juojggá de luondulattjat vassjásvuodav dáttoda.

– KRISTER STOOR

Hievnne

Muhttijn ságastip náv álov biernaj, stálpij ja boahhtsuj birra. Ja de vajálduhttep unnemusájt! Ij val njoammelijt jalik buojddagijt, valla ájn unnebuajt. Hievnne l rábme mij giehtoj sinna ulmutjiit gádju gá hievneviermev bádna suodjen. Solveig Labba subtsas gáktu sán unna juhtusij birra giehttu.

Mán lav tjadnam aktij mov bargojt ávddáskávllááhpaddiden ja duodjeáhpaddiden. Mán subtsastav giehtov, duola degu manen ij galga hievnev gáddet. Ásav giehttombievdev gási biejav dáhkájt ja juhtusijt maj birra lav giehtutjit. Muhttijn guolben tjáhkkehav. Tsahkkidav giehttomginntalav ja tsieggiv giehttomgahperav. Vuostak gatjádav mánájs jus li gullam dav giehtov ávddála ja majt sij ájádalli dan birra. Mañhela giehtov ja anáv dajt dáhkájt ja juhtusijt bievden jali guolben. Giehttoma mañhela duodjuhip ja bájnneip, jali báhkogárggájt ja lávllagijt tjállep. Mij vuollap, goarrop, dabbmip, biesskedip. Jus giehtto l hievne birra de duodjuhip hievnev, bájnneip, lávllap dan birra ja hievnegárggájt tjállep.

Mujna l aj giehttomvuossa máttijn giehtuajn, dáhkáj ja juhtusij. Valla máná e oattjo dajna stáhkát, gulluji dássju giehtojda! E oattjo suhttat doahkojda, sidáv suohttasin dábdut majt dal giehtotjav ja vuosedittjav. Máná lijkkuji girrij dabdá barggat.

HIEVNEV DUODJUHIIT

Duodjuhihtit hievniij. Adnit gádov, stállehárpov, ráhtájt, muorav, giergiij, piippa-sihkunijj jali iehtjádav. Juhtusa máhtti máhttudagájt adnet. Dahkit teáhtarav jali dáhkkáteáhtarav hievniij. Máhtta giehttot gá máná duodjuhi. Elli-Karin Pavvala milta gulldal buoragit gá giedaj barggá avtabále:

Mujttádahtta gá tjáhkkaáj miessemärkkomav vuorddemin. Juojddá giedaj dussá gá giehtojt gulldal vuordedijn älov gärdaj boahtemin.

LASSTAMÁDOV JUOJGGAT

Ráme li suohttasa juojggat ja buorre l daj álgget jus unnán juojggamis ballá. Jörgen Stenberg oajvvat lasstamádox juojggat. Dat boahdá Jämtlandas/Oarje Västerbottenis.

Oadtju tjuvdij stáhkát, labudit gáktu mádo labut. Unna máná sihti álles rubmahijn labudit, ja ájnas la dibddet dajt rubmahijn ávd-dánbuktet. Ärádus la jus ulmusj la degu ruovddesájger jali jus labut. Jiedna ij dássju njálme tjadá boade.

JUOJGOS

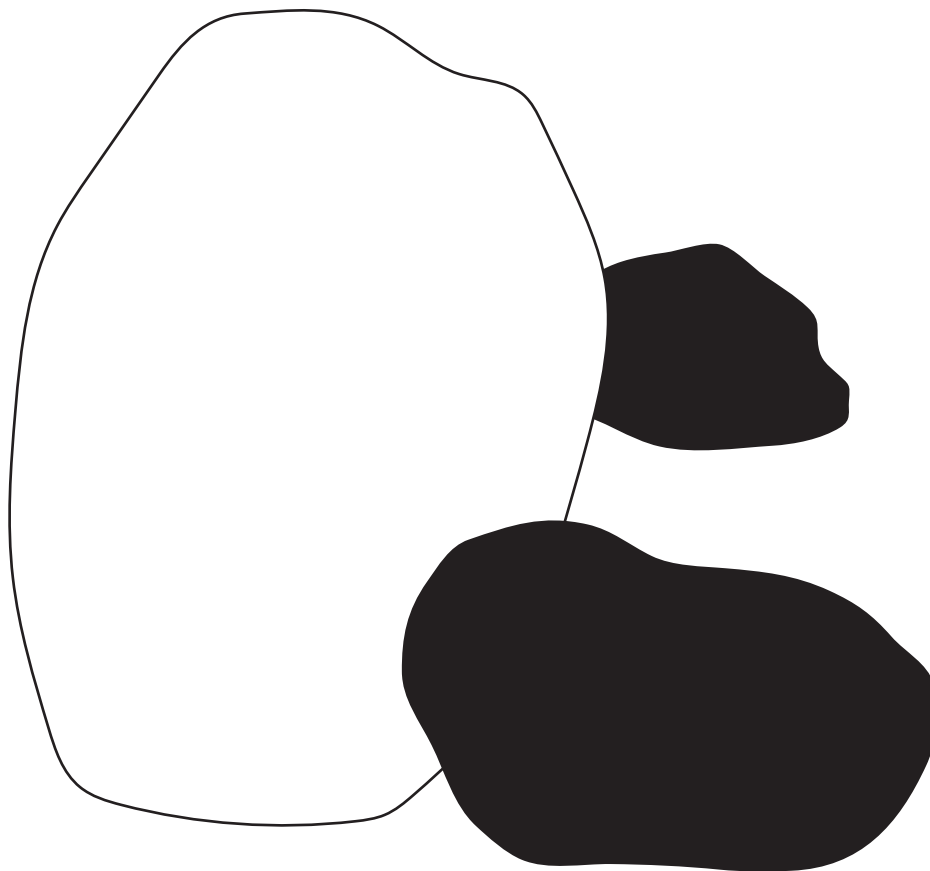
NINA NORDVALL VAHLBERGA OAHPPAT-JUDOSJUOJGAJT

- Álge álkkes judosvuolijn mij mánájda hiehpá.
- Juojga náv buoragit gáktu máhtá aktan rubmahijn. Dibde mánájt moaddi juojggat desik vuolle »dähppu«. Luondulattjat duv háddidallagáhti.
- Gå máná li vuostasj juhtusav oahppam de gähhttjala nuppev ja de máhtá dan guovte gaskan målsudit. Gatjáda: ja gåk dal njoammela vuolle lij? Gå soames álgov huomáj, de tjuovvola ja de juojggabihtit dav dalága. Hárjjidallit aktan vuole álgov huomáhit.
- Tjielggi mánájda máhtti sisñeldis gáváv juhtusis vuoñnet mij viehket mujttegoahitet gáktu juojgos manná. Labudibme máhttá viehkken mujttádit tjuojalvisáv.

Dán hárjjidusá baktu lihpit ham juo juojggagoahtám. Gájka e hähttu avtaláhkáj juojggat, oajvveulmme l máná juhtusav dábdđi ja oadtju ietjasa sisñeldis gáváv ja dábdov. Buorre l binnemusát guokta juhtusa vuostasj bále oahppat, de dáđjadusáv oadtju man moatteláhkáj juojgos máhttá gullut ja juojggusa ajtu juhtusijt gáváđi.

SOLVEIG LABBA OAJVVAT:

- Giehttomgahper vuonet: Dálá lav mán giehttár!
- Látje bievdev jali guolbev vaj giehttu j hiehpá.
- Tsahkkida giehttomginntalav. Dat vuonet galggi sjávvunit ja gulldalit.
- Gá giehtov de iv mánájda gehtja, dássju doahkojda ja juhtusijda ja iehtjam giehttombävddáj. Dan láhkáj máná giehtov tjuovvu. Mujttádahtta gá árrana birra tjáhkka j dáláj gáhttjá.
- Jus máná e sámegielav máhte de máhtta juhtusij namájt moatte giellaj javllat. Máhtta aj namájt tjállet stuorra páhppárij ja muhtem gárgadisájt.

Gadniha

Gieres mánán li moadda namá. Dajt majt nuorttasámen muhttijn gáhttju ulddat, li julevsámen gadniha. Gufihhtarat la ietjá namma, jali hálde. Juohkka sajen li dajn ilmenierajn ma viessu ulmuttjij buohta umasse namá ja máhttudagá. Da álu viessu ednama vuolen. Giehttár ja dájddár Maj-Doris Rimpi subtsas gadniha juohkka sajen gávnnuui ja giehtoj milta áhpaj gáktu galgaj dajt dáhkkidit ja roaddat:

Ejma goassak oattjo lieggatjájtev gurggalit, hähttuj binnátjav tjoasskodit vaj ettjin buole. Ájádáláv la dan birra gáktu luondon viessu, galggá várrogis árrot. Dav ham áhpat, jus riekta.

DUODDEGÁVNE

Ása giehttomgahperav. Ása unna gistov jali káffavuossav. Tjále páhperbáhkátjijt giehtoj, juojggusij ja lávllagij ja dibde mánájt avtav giesset. Ja ihkap vuossatjav gávnij? Sjnjerá, hievne, tjoarve. Dibde mánájt sisanov duodjuhit. Jus unna figuvrajt, giergijt jali stáhkusijt adná de giehtto álkkesláhkáj teáhtarin sjaddá.

Oajvvadus

Jus ájádáláv áhko ja ádjá, áhtje ja suv oarbbenij birra, de lidjin giehto muhttijn degu teáhtar. Tjuottjadin vuosedin. Jus soames lij biernajn fágádallam, de vuosedin dav giehtodijn. Lej oalle teáhtarvuosáduš gá riek buossjun. Háddidallin jienajt ja ulmusjuogijt. Agev duoj dáj jienaj barggin.

– MIKAEL PIRAK

Láhkåmoajvvadus

Jagen 1976 almodij Marry Ailonieida Somby girjev *Ámmul ja alit oarbmealli*, mij lij vuostasj mánágirje nuorttasámegeillaj. Girje l ilmmenieraj birra ma ednama vuolen árru, ja oavdos giehtto mij guosská birásbiejstemij ja gáktu ednamluohkojt háldadip.

ELLI-KARIN PAVVAL GIJTTEMA BIRRA

Jus juojddá váldá, de galga gahtjat. »Oattjov gus?«. Sämmi láhkáj gá la idjadittjat. »Oattjov gus dánna idjadit?« De njálgugijt oadá. I dárba ha jieddnát javllat, valla ájádálá aktu allasit, jus oattjo. Sämmi láhkáj la guolij ja gájkka majt luondos oattjo. I oattjo gájkka válldet, háhttu val bátsedit aj. Ja gá la juojddá válldám, de gijta. Gijte aj gá guodá sajev gánná árrum la. Tjáppa vuohke l náv dahkat – gijttet ja gahtjat.

Sáivva

Sáivvabáhko gávnnu álles Sámen. Márjju mánájn la nágin sáivvavávrre, várre jali ietjá sadje lahkusin mij la Sáivvan nammadum. Sáivva l muhtem lágásj suodjeilm-
menierra ja saje dajna namájn li árrum ja li ájn vilá ájllisa. Giehtojn li sáivvavávrin
guokta bådne ja danna li állo guole. Sámegielan li moadda moallánagá ma áhpadi
sjávo árrrot luondon ja dát giehtto dav áhpat; roaddat, ij val sjuddit. Oahppat gull-
dalit. Ij la agev álkke sáivvasadjáj mánáj jávsádit, valla árran máhttá sáivvavávrer
mujttádahttet. Giehtojn la dállá ájnas ja ulmusj jasská dállágáttten. Giehttot la álu
ienep luondulasj álggon jali goaden árrana birra.

JUOJGA

Sara Helén Perssona hárjjidus:

Vállji juoiggusav masi lijkku ja guldala riek ålov. Nuppádis ja nuppádis. Mañe-
mussaj juoiga dalága gá tjuodjafijlav manádahtá, dajnas gá tjaveligij la dähppum.
Gå moaddi guldala de juohkka bále ádásijt ájtsa. De gähttjala juoiggat. Álgos
gulldalav tjuojav ja juojgav. Vaddá buorre doarjjagav ja de máhttá gahppadit ålgus
sisi juoiggusij ja mañenagi oahppat. Ij la agev buoremus lanjån tjähkkåhit, sirddit
juoiggusa sadjáj. Árrangáddáj, ålgus, moadda saje gávnnuji.

GEHTJA DÅLLÅJ

Buollidihtit dålåv aktan ja dibde mánájt oassálasstet jali ietja dålåv huksat. Jus
dijån ij la árran, de ássabihtit aktan. Gå giehtto ålggá, de giehttár åvdemusát dállåj
gähttjá. De máná aj dav dagátji. Vuohkasabbo l gå ij dárbahe giehttára tjalmijda
gähttjat.

ÁRRAN

Solveig Labba giehttu:

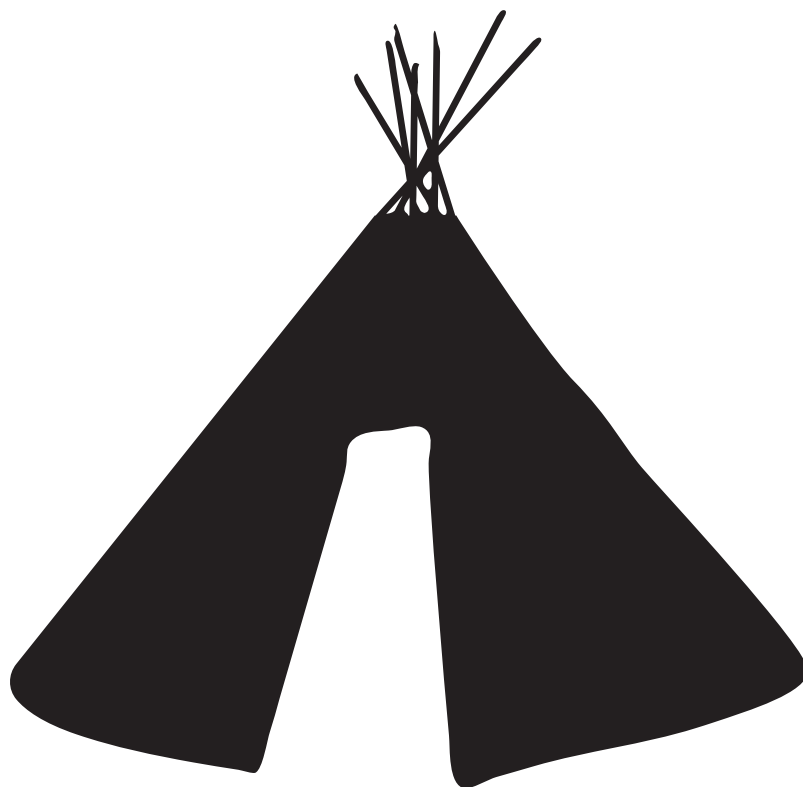
Goade árran la agev mijá girjjevuorkkán árrum. Árrangáttén mijá vuorrasa subtsastallin. Dállágáttén máná giehtojt gulldalin. Giehto li vájaldam dállágáttén gitta dálátjij. Jus dujna älla náv moadda giehto, de gatjáda dajs gudi duv birrusin li. Tjále majt vuorrasappo giehttu jali áhpa dajs sáme girjijs ma gávnnuji.

JUOSIK GULLUT

Jörgen Stenberga giehttu manen guovllodábe li ájnna:

Gájkajn mánájn la gasskavuohtha sierra guovlluj. Juska e juojggusa fuolkes gávnnu de ihkap gávnnu soames guovllojuojgos, ädno jali juodos mij sidjij guosská. Juojgostjerda ja vuoge li gáhtomin. Duožen älla gáhtum, danna li ájn guovllodábe. Valla juojggamdáben la enas juo tsuovkkum ja moadda guovllodábe li gáhtum. Áhpadiddjijda la gássjel juojggamav mánáj milta hiebadit, valla ájnas la gähttjalit.

Valla gájkka álgo juojggamij li buore. Oadtju Jon-Henrik Fjällgren árrot jali gáktu ájn, ber álgguj boahtá juoŋga láhkáj. Máhttá aj juojggat vájku jiedna ij boade. Máhttá oahppat vájku juojggá ietjas oajve sinna. Oahppe e galga dárbahtit juojggamij oassálasstet jus e sidá. Viessomájgev oahppá valla ájnnašamos la uvsav goavkkít.

Stálo

Muhtem giehto li giehtodum mánájt baldátjit vaj várriji várálasj änojs, jågájs ja jávrijs. Sámen la tjáhtjerávga, man birra giehttop gá máná galggi várálasj tjátjijs várriit. Valla ienemusát val stálo birra subtsastip maj birra gávnnuji ihkeva állo giehto. Stállogiehto galggi mánájt áhpadiit jegadiit ja ij ilá guhkás mannat. Balldalimgiehto galggi aj áhpadiit mánájt suojmnot. Nuoramus máná sierraláhkáj stálluj lijkkuji. Suohtas la gá soames la gievrra ja náv humbos!

GÅKTU MÁNÁ STÁLOV BIEHTTI?

Giehto stálo birra gávnnuji ienemus sáme giehttogirjiin ja ádá giehto aktelasj báhti. Gáhtjo mánájt ietjasa stállogiehtov dahkat. Gáktu galggi stálov biehttet? Oadtju akta mav giehttot, valla vierttiji sluohkasappo stálos árrat ja vuorbástuvvat báhtarit.

AKTISASJ GIEHTTO

Lågá jali giehto stállosubttsasav mav juogá ásiida. Válde stuorra guhka páhppárav mav guolbbáj biedjabihtit ja de ietjada juohkusijda juohkebihtit. Juohkka juogos galggá guhtik oasev sárggot. Gá biedjabihtit aktij gávájt, de stállosubtsas állán.

STÁLLOGÁRVO

Biktasa e dárbaaha gássjelisá árrat. Ájnna mav stálo dárbaaj la hárvvás silbav jali giehpmuodov. Jali gáktu dal dij sihtabihtit stálo galggá vuojnnut? Gatjáda mánájs gáktu sij lulun stálov gárvodit? Máná lijkkuij gárvojda. Gá bessei oassálasstet ja gárvvunit, de snivva gulldalittji.

Oajvvadusá

VASSTODIT

Mån gájt sidáv ulmusj galggá máhttet vasstodit náv álov gá máhttelis. Oajvváj la hásstalus luojtet vaj ij galga tjábben dahkat, ja dádjadit juojggusa ulmme máhttá vassten gullut. Ulmme l má dábdojt gávådit, ij agev tjáppemusáv áhtsát. Skávllidum lávllárijda máhttá riek gássjellis árrrot. Sij li kursajt vádtsám ja juo oahppam gáktu galggá dahkat. Gássjellis la luojtet. Ja stuoráp hásstalussan dadi vuorrasup la.

– JÖRGEN STENBERG

Tjuojkka

Gávnnu gus râmâsj majna ienebut säbrástallap gâ tjuojkajn? Máná álu râmijs balli, valla viehket subtsastit juhtusij dâjmajt, degu dal tjuojkka mij la ällosuhttára buoremus svájnas, dan dabdá äлло ij lulu tjoahken giesen. Girjje *Suga suga su* Elisabeth Gaupas (DAT 1989) la ihkeva buorre ája lávllagijda ja vijsesvuohtaj ja danna lâhkâ tjuojkaj ja ietjá stuorâp iellij birra.

Ja suohtas la ham giehtojt dahkat ja râmijt juojggat! Da ham jiednadi ålov ja labudi sierra lâhkâj.

ÅHTSIT RÅBMENAMÁJT

Råmijn li álu tjuodjamuodugasj oavdos namá sámegiellaj. Vaddit namájt råmijda, tjállit áni divtajt ja áni giehtojt namáj. Máná gudi e sámegielav máhte máhtti huoman sámegielak namájt adnet.

JUOJGGIT TJUOJKAV

Gähttjاليhtit háddidallat tjuojka jienav. Dån guhti la állessjattuk máhtá álget jus máná e duosta. Segada bágojt tjuojkkajienajn ja álkkep juojggusijn, degu »tjuojkkaieddne hájlelå«. Dibde tjuojkav vájaldit mánás mánnáj juojggusa baktu. Mánná oadtju válljit gen nali tjuojkka ganut ja de nubbe mánná juojggá vijddábut nuppe mánnáj. Máhtti aj adnet ietjá sámé namájt tjuojkkaj, jali ietjá råmijt ma háledi degu dal tjiruk, vuobddagátjun ja náv ájn vijddábut.

MUJTTOVUOHKE

Sara-Helén Persson oajvvat:

*Ij dárbaaha dâssju musijkkaâhpadásán juojggamijn barggat. Juojgos la ham vuohke giehtutjit ja mujtátjit ja danen hiehpá máttiijn ietjá ábnnasijn aj. Dan láhkáj máhtá juojggamav oassen dahkat álles skávlán. Histávrráâhpadásán máhtá barggat juojggusij ma giehttu juoŋga birra ávdutjis. SO/NOan máhtá barggat juojggusij luondo ja juhtusij birra, ja de máhtá tjadnat religiávnnaâhpádussaj majt juojgos merkaj sámijda jáhkkudagán. Sámegielâhpadásán máhtá gulldalit juojggusij ja dan baktu sámegielav. Gávvaâhpadásán máhtá juojggusav gulldalit ja dábddát makkár dábdo báktási ja dassta bájn-
nit jali duodjuhit.*

Jus barggabihtit duojijn, ságastihtit ábnnasij birra. Muorra, gâsstá dat bohtá? Majt girjjusa majt girjjabihtit merkahi? Makkár tjoarvvebágo gávnnuji? Dibddit giehtojt duodjetijmajn bohtet.

Elli-Kari Pavvala maŋemus bágo

Dát galggá buolvas buolvvaj gullut. Válde fáron vuorrasap ulmutjav giehtutjit. Álu soames giehttot máhttá. Dibddit vuorrasijt gullut, gási ájn boahtebihtit. Ja álggit juo unnemus mánáj barggat! Jus gahtjabihtit jus sihti siegen árrot, de sihti, dasi galla jáhkáv.

– ELLI-KARI PAVVAL

Giehttogiella l juoigos- ja giehttoprosjäkta mij la guossidam skåvlåjt, girjjevuorkájt ja festiválahjt svieriga Sámen. Guhkesájggásasj ulmme l juoiggusijt ja sáme giehtojt oassen dahkat mánáj ja nuoraj árgas.

Gehtjasta dáanna:

WWW.TJALLEGOAHTSE.GIEHTTOGIELLA-JOJK-BERATTANDE
gánná ienep ságastallama, hárrjjudusá ja giehto gávnnuji.

ALMODIDDJE Tjállegoahte, 2023

DÁJMADIDDJE Elin Anna Labba ja Naomi Aira

Járggáliddje

OARJJELSÁMEGIELLAJ Åse Klemensson

JULEVSÁMEGIELLAJ Lisa Gælok

NUORTTASÁMEGIELLAJ Kari Utsi

GÁVÅ Ateljé Grotesk

GRÁFALASJ HÁBME Ateljé Grotesk

PRIENNTIM Livonia Print, 2023

ISBN 978-91-988934-4-1

TJÁLLEGOAHTSE
FÖRFATTARCENTRUM SÁPMI

ALLMÄNNA
ARVSFONDEN

OASSÁLASSTE

Solveig Labba

Nina Nordvall Vahlberg

Elli-Kari Pavval

Sara-Helén Persson

Mikael Pirak

Åsa Simma

Jörgen Stenberg

Krister Stoor

Jannie Staffansson

